

A Singer 20 játékvarrógép és klónjai

Tóth György

Kulcsszavak/Keywords: Varrógép, Singer varrógép, Játékvarrógép
Sewing machine, Singer sewing machine, Toy sewing machine

A Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény adott helyt annak a kis kamarakiállításnak, amely betekintést enged Tóth György rendkívül értékes és érdekes varrógép gyűjteményébe, annak egy kis szeletébe: a játék- és úti varrógépek körébe. Az „Eredeti-Klón-Hamisítvány – A Singer 20 varrógép világkarrierje” című kiállítást 2015. március 12-én nyitották meg és az szeptember 19-ig látható. Vinczek György alpolgármester megnyitóját és dr. Szulovszky Jánosnak, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete tudományos főmunkatársának hangulatos, a varrógéppel kapcsolatos saját gyermeki élményeire visszaemlékező előadását követően Tóth György ismertette, mit is láthatunk a kiállításon. Ennek az előadásának szerkesztett változatát adjuk közre az alábbiakban.

A Singer Manufacturing Co. által 1910 körül kifejlesztett „Singer 20” típusszámú, de „Sawhandy” néven ismertté vált játékvarrógép szép karriert futott be. Tervezőjét nem ismerjük.

A kiinduló ideológia kétségkívül játékra irányult, de a Sewhandy név mégis az úti varrógép fogalmát is magában hordozza.

A varrógépüzlet világában folyamatosan próbálkoztak olcsó, kisméretű gépek konstruálásával, de ez a géptípus mégis megmaradt játékszernek, amit végül is a kereskedők 4 éves kortól ajánlottak. A hirdetésekben mégis gyakran megemlítik, hogy utazás közben az aszszonyok kisebb varrási feladatokhoz is jól ják¹. Maga a cég se gondolta, hogy világszerte népszerűvé fog válni ez az alig több mint 1 kg tömegű eszköz és hatvan éven keresztül csaknem változatlan formában gyártásban marad.

A „Gibbs-hurokfogós”² kis öntött házú gép masszív

és megbízható konstrukció. Öltésképzése (egyszerű láncöltés), anyagtovábitása, hajtása nem változott az évek során. A konstrukciót érintő változtatás egyedül a cérnafékezés módja körül észlelhető. Az első változatnál (1910 körül) a cérnafékezést csak egy laprugó biztosította, amelynek oldalnyúlványát a tűrúd mozgó himbakar felső éle emelte meg az alkalmas pillanatban és így lazított a húzás feszességén. A későbbi modelleken (1914 körül) ezt a laprugó és a tűrúd között kiegészítették egy kisméretű szabályozható féktárcsa párral, mely függőleges síkban állt.

Az eredeti modellt Amerikában a cég elizabethporti (New Jersey) gyárában készítették.³ Induló ára 3 US\$ volt⁴, ami nem is kis összeg, hiszen ebben a korban 8–13 US\$ áron már komplett, állványos, felnőtt varrógépeket kínált a Sears, Roebuck & Co. katalógus áruház.

Az 1910–14 között megjelent első sorozatot négybordás kézikerekkel szállították, majd 1920-ig a négybordás mellett megjelent a nyolcbordás változat is, míg végül áttértek a leggyakoribb hétbordásra, ami csak

A Singer 20 1936-ból való használati utasítása

Korai amerikai Singer 20

Amerikai Singer 20 – ctg.4980

Német Singer 20 – Wittemberge – ctg.4852

(A ctg jelzés a szerző gyűjteményét, az utána következő szám a leltári számot jelöli)

¹ Glenda Thomas: Toy and Miniature Sewing Machines, Collector Books, Paducah USA, 1997: 234-235. old.

² James Gibbs Amerikában 1854-ben dolgozta ki a forgó láncöltésű hurokfogót, amivel a hatvanas években sikerült a varrógép árakat csaknem felére leszorítani.

³ Alex Askaroff weboldaláról átvett adatok

⁴ Askaroff adata

Singer 20-10 variációk az 1950-1970-es évekből

dizájnbeli eltérést jelentett. 1926-tól a használati utasításban jelzett befűzési sorrendnek megfelelő számokat beütötték a vonatkozó alkatrészek felületébe.⁵

Az Amerikában gyártott modell alaplapjába elől egy felöntés került, mely enyhe „V” alakú mélyedést alkot. Ide fekszik fel a felerősítő szorító bilincs felső karja, amikor varráskor az asztalhoz rögzítjük a varrógépet. Ez anynyiban fontos, hogy a klónok egy részénél ezt a részletet nem követték szolgáiban, így itt sokszor nem bemélyedés található, hanem egy kiugró öntvényfelöntés síkra gyalulva. A megkülönböztetés érdekében a Singer-féle megoldást nevezzük el „negatív” felöntésnek, míg a többi „sík” felöntésnek.

Az eredeti „Singer 20” gépek a gyűjteményekben viszonylag gyakoriak, hiszen nagy mennyiségben készültek. Legtöbbjükön elől-alul „Singer” felirat, hátul-felül „Singer” név, alul a géposzlopon a cég ovális címere látható. A címer alatt előfordulhat további feliratként „Made in the USA”, vagy csak egyedül „USA”. Korai modelleken találtak már hátul az alaplap vízszintes felületében is elegáns USA feliratot. Egy azonban fontos: az Amerikában gyártott modelleken mindenképpen találunk eligazítást az eredetre vonatkozóan. Azok a gépek, amelyeken ugyan megtalálható a címer, de nincs Amerikára utaló jelzés, feltehetően a cég Skóciában (Kilbowie, Clidebank) 1884-ben alapított gyárában készültek.⁶

A „Singer 20” gépeket 1922-től készítették villanymotoros hajtással is („Singer 20-2”). Ez újra egy adalék ahhoz, hogy a gép nem volt csupán játékszer. A gép falapra került és a géposzlop mögé szerelt motor dörzhajtással hajtotta a kézikereket. Az egész szerkezetre komoly, fából vagy fémlamezből készült gépburkoló tető került.

A későbbi, második világháború utáni, „Singer 20-10” típuszámon jegyzett, „öltöztetett” modellek belülről megtartották az eredeti elvet, de korszerű dizájnt nyertek

azáltal, hogy lemezburkolatot kaptak, az egész gép zártabb, komolyabb lett. Alumíniumöntvényből készítették és a talpa a korábbi ovális helyett téglalap formát nyert. Ezt a formát követte a géposzlopig meghosszabbított anyagtartó lemez is. Skóciában gyártott változatára a „Singer” felirat és embléma mellett „Made in Great Britain” került, jelölve az eredetet és a gyártási helyet.

A gépek a feketén kívül színeikben nagyon változatosak voltak (szürke, bézs, zöld, kék, barna és azok pasztell árnyalatai). A fényezési technika két változatot használt: fényes fémfényezést és zsugorított lakkozást. Így sokféle megjelenési változatot értek el, aminek egyedüli értelme ma az, hogy egyes „elvetemült” gyűjtők az összes színváltozatot megpróbálják begyűjteni, mondhatni reménytelenül.

A cégjelzés vagy lehúzó matricával vagy réztáblaként került rájuk. Az 1951-ben gyártott modelleken a réztábla aljában „1851-1951” feliratot találunk, utalva a cég százéves évfordulójára. Más országokban is gyártották, pl. „Made in France”⁷, „Made in Canada” feliratokkal.

A „Singer 20” alapmodell Törökországban is készült, a Singer ottani gyárában. A *Singer Dikis Makinalari San*. A.S. -t 1959-ben alapították 52 000 m² területen, Isztambulban. Az első gyártás 200 fővel 1960-ban öntödével, fémmegmunkálóval és asztalos üzemmel indult. 1970-től „Singer 20” másolatokat gyártottak. Ez megegyezett az 1926-os modellel és „K 20”-ként volt ismert. Az eredeti modelttől elsősorban az különbözteti meg, hogy a fő „Singer USA” decal alatt „Made in Turkey” felirat van. A „K20” drágább változata egy miniatűr hajlított fadobozban található, amelynek egyik oldalához a Singer réztáblát (nagy piros S betűvel) van szegecselve.⁸ Az olcsóbb gépeket papírkarton-dobozban értékesítették. A korai isztambuli gépek széria-

Magyar, amerikai és német Singer 20 varrógépek gyűjteményben

A Singer 20 török változata a K 20 (1970 körül)

⁵ A Schlingenfänger Nr.96 száma szerint a számozást a wittenbergi gyár vezette be. Ez nem helytálló, mert az amerikai és angol gépeken is megtalálható.

⁶ Ez volt a világ legnagyobb varrógépgyára, melyben 1884-1943 között 36 millió varrógép készült.

⁷ A francia Singer-gyár „La Campagne Singer Société Anonyme” néven 1935-től 1980-ig működött. Francia gép található: Glenda Thomas: Toy and Miniature Sewing Machines, Collector Books, Paducah USA, 1997:732-737. ábra

⁸ Glenda Thomas: Toy and Miniature Sewing Machines, Collector Books, Paducah USA, 1997: 2-888. ábra

számai: HA, HB, HC stb. kezdetűek, melyeket hatkarakteres szám követ 000001-től 999999-ig.

Olaszországban Monzában működött Singergyár, amely 1914–34 között volt amerikai többségi tulajdonban. Az utódgyárban 1950-től készültek a későbbi, már „öltöztetett” Singer 20-10 gépekből a piros modellek. A monzai gépek modellszámához egy M betű került. A gyártási sorozatszámok MA, MB, MC stb. formátumúak, amit hatkarakteres szám követ 000001-gyel kezdve 999999-ig.

A Közép- és Nyugat-Európában található darabok általában eredetjelzés nélküli gépek. Megtaláljuk rajtuk azonban a befűzési sorrendet mutató számokat és sok esetben a „Simanco” jelzést is. Ez utóbbi a *Singer Manufacturing Corporation* rövidítése, az azt követő szám pedig az alkatrész száma. Ezek a gépek igazi „Singer 20”-as gépek, amelyeket vagy Kilbowie-ben, vagy a németországi Wittenbergeben gyártottak az ottani Singer-gyárakban (vagy legalább is az ő kibocsátásuk). A Simanco jelzés már azért került rájuk, hogy valamennyi védelmet jelenthessen a hamisítással szemben. Amerikában ezt másképpen oldották meg. Magyarországon viszont az európai eredetű változatok a leggyakoribbak.

Az eddig ismertett gépek eredeti verziók. De nézzük meg az eddig előkerült klónokat is.

Elsőként a Pfaff játékvarrógép említhető, már csak azért is, mert keletkezési ideje nagyon közeli a Singéréhez: 1912. Még akár az is számításba jöhet, hogy az amerikaiak másolták a németről, de maradjunk a tényeknél: az eddigi adatok alapján a Pfaff a Singert követően dobta piacra kis gépét. Keletkezését illetően annyiival többet is tudunk róla, hogy *Georg Pfaff* személyesen rendelte meg a dizájn terveket a kor híres grafikus művésznél, a müncheni Dora-Brandenburg-Polster-nál. Az akkor divatos árnykép-grafikát alkalmazták a dobozon és a használati utasítás díszítésén is. Külön típus-számról nem tudunk, a gyár történeti archívumai se említik, viszont a sík felöntésbe beütötték a gyártási sorozatszámot (egy ilyen ismert adat: 6788). A mellső géposzlopba Pfaff felirat került. A hátsó felsőkarba két madár díszítmény közé újra a „Pfaff” név és az oszlopra pedig Pfaff réztábla került. A kézikerek négybordás. Cérnafékezése tárcsás, de a tárcsákat vízszintes síkban helyezték el. Ritkán, de találkozhatunk olyan verzióval is, amelynél csak laprugós cérnafék van.⁹ Egyéb részletekben teljesen azonos a Singerrel. Állványos taposós hajtású változata is létezett.¹⁰

Pfaff játékvarrógép az eBay kínálatából

PMZ (szovjet) játékvarrógép 1938-ból – ctg.6002

legnagyobb varrógépgyára volt. A cári birodalom bukásáig itt nem készült játékgép, de az 1930-as években felmelegítették a témát és piacra dobták az egyik leg-

szebb klónt, amely díszítésében igazi orosz. 1930–40 között készültek, az eredeti „Singer 20”-szal megegyező méretben. Fa alaplapra szerelték és ívelt tetejű fa-doboztetőt kapott. Eltér az eredetitől a kézikerek, amely teljesen zárt, mint az ausztrál „Peter Pan” modell (lásd később). Egész megjelenésében igen elegáns, egyáltalában nem hasonlít az 1950-es években gyártott – mondjuk meg őszintén – nagyon csúnya szovjet lemez-játékvarrógépekhez, amelyeket ma is 1-2 ezer forintért megvehetünk a

piacon.

Egy ilyen ritka gép beszerzése számunkra nem egyszerű. Az amúgy is gyenge orosz nyelvtudásunk már megkopott, vagy nem is találkoztunk eddig cirill betűvel, nem ismerjük a helyi műtárgyvédelmi szabályokat, vámelőírásokat stb., így nem elég rátalálni valamelyik orosz internetes portálon (pl. Molotok) egy gépre, de meg kell birkózzunk az ezt követő feladatokkal is. Összességében elmondható, hogy Európában kifejezetten ritka gépről van szó. Magam egy magyar gyűjtőnél¹¹ láttam 2014-ben először. Nem szívesen írok anyagi vonatkozású dolgokról, de itt kivételt teszek. A kissé elhanyagolt állapotú gépet 30 000 Ft-ért vették itthon. Jó vétel volt! Az orosz interneten, amikor 5,50 Ft volt 1 rubel, három gépet találtam: 7500 rubelért (a tulajdonos nem érhető el), 12 000 rubelért (meghalt a tulajdonos, nem érhető el) és 9500 rubel áron, ez utóbbit meg is vásároltam. Ezen kívül Németországban találtam egyszer egy hirdetést, amelyen 349 euró áron adtak volna egy gépet csupaszon, doboza nélkül.

A Weiss Manfréd is gyártott Magyarországon ilyen gépet. A minta azonban nem a „Singer 20” volt, hanem a „Pfaff” volt. Ennek az oka, hogy amikor 1930-ban Csepelen elkezdtek újra varrógépeket gyártani, a Pfafftól vásároltak gyártási licencet. Nem ismert, hogy a kis gépre is kértek volna gyártási engedélyt, de

Weiss Manfréd játékvarrógép 1930-ból – ctg.5990

⁹ Glenda Thomas: *Toy and Miniature Sewing Machines*, Collector Books, Paducah USA, 1997: 2-636. ábra

¹⁰ Rolf Müller: *Nähmaschinenfabriken in Kaiserslautern*, magánkiadás, 2011: 361. ábra

¹¹ Nem is igazán gyűjtő csak egy tárgyszerető személy, aki értékeli a régi dolgokat, így nem akart megválni tőle.

Japán Lead játékvarrógép – ctg.6003

miután a gép láthatóan a Pfaffot vette példának, feltételezhetjük, hogy kapcsolati alapon döntöttek e mellett.

A gép dobozát az a Jurek Jenő¹² tervezte, aki a két háború között a WM-nél meghatározó tervező volt, nemcsak konstruktőr, hanem jókezü grafikus is. És újra előjön az árnyéktechnika! Mind a dobozon, mind a használati utasításon itt is felismerhető a „Brandenburg-Polster” stílus. Ez sem lehet véletlen, nyilván az azonosságot, az eredetet ezzel próbálták megmutatni.

Jelenleg két példány ismert a vélhetően limitált mennyiségben készült gépből, hiszen az eddigi információk nem mutatnak értékesítésre. Csupán arról tudunk, hogy a WM vezetői kapták lánygyermekük számára karácsonyi ajándékkul.

A japánok klónja a Lead volt. A „Lead Mk1” Japánban készült 1933. április és 1941. augusztus között.¹³ Egy időben „All Lead” volt a neve. Az 1931-ben alapított All Lead Mishin Seisakusho, későbbi nevén Nakajima All Mishin Seizosho két típust is gyártott, az „Mk1” és a kicsit nagyobb „Mk2” gépeket. A ctg.6003 jelű gép szélességi mérete a „Singer 20”-nál 1 cm-rel nagyobb. Feketére lakkozták, falapra szerelték és ovális fatetőt kapott, mint a korabeli felnőtt háztartási varrógépek. Használati utasításában a „No.A”, „No.B”, „No.C”, „The Baby Size” és „The Medium Size” fantázianevekre hivatkozik. Mindegyik 15x1 rendszerű tüvel varr, tehát a méreteltérések nem magasság irányban keresendők.

A Lead gépek jobb állapotban találhatók kortársaiénál, ami arra utal, hogy sokkal jobb minőségben készültek, különösen a felületkezelésük. A gép használata is visszaigazolja ezt a minőségi többletet; ezzel a géppel valóban üzembiztosan lehet varrni. Jellemző gépfeliratok: „Foreign”, „Made in Japan” és „LEAD Trade Mark”. Többnyire Angliában dobták piacra.

Az angolok nem elégedtek meg egyetlen klónnal, egész sor hasonmást gyártottak, bár ezek méreteikben eltérőek. Mégis mindegyik ugyanaz a konstrukció. Ilyen gép a „Grain”, az „Essex”, az „Astor”¹⁴ és a „Vulcan”¹⁵, de találnánk még, ha nagyon keresnénk, többet is. 1950 körül gyártották őket, Angliában gyakran találkozhatunk velük.¹⁶ Gyakori a hozzá adott asztalbővítő, ami a Singereknél nem volt szokásos és változatos az adjusz-

Grain ctg.4511 és Essex (Larry & Carol Meekers) játékvarrógépek (1950 körül)

tálásuk is. A szokásos kartondoboz helyett inkább műbortáskába, bőröndbe kerültek.

A „Peter Pan” Ausztrália jól ismert klónja, amit a Colton, Palmer & Preston (Southwark, Australia) gyártott 1942–1964 között. A háború alatt, majd azt követően az ausztrál iparirányítás az importot még a játékok területén is igyekezett kiváltani. Így került sor játékvarrógép gyártásra is. A gép névadója az a regényhős figura, amelyet a skót író, J. M. Barrie (1860–1937) teremtett meg, egy soha fel nem növő kalandhős fiúcska alakjában.¹⁷ Az egyetlen furcsa maga a fiúnév, hiszen a nevesített játékvarrógépek többsége leánynéven futott. Az első jól érzékelhető eltérés az eredeti konstrukciótól a teljesen zárt kézikerekben van. A rögzítési hely negatív felöntésű. Mérete kicsit nagyobb az eredeti modellhez viszonyítva, hasonlóan mint pl. az angol „Grain”. Cérnafékezője klasszikus megoldású, tehát a lapfeket cérnafékező tárcsákkal egészítették ki. Két változata ismert a „0” és az „1” modell. Az utóbbi „Junior Model 1” néven is szerepelt. Ritka gépnek számít, amit elsősorban Ausztráliában lehet megtalálni. Így a beszerzési árat növeli a magas szállítási költség és a vám az általános forgalmi adóval növelve.

A ritka klónok sorában említést érdemel a „PET”. „Sohasem láttam gyűjteményben és egyetlen könyvben sem szerepel. Nem ismert a származási ország, de jó megépített és csodálatosan díszített” – írja egy amerikai kereskedő. Gazdag burgundivörös mintázata van. Fa alapra került és ívelt teteje van melyen a Pet név arany betűkkel látható, körben rózsaszín rózsákkal, arany levelekkel. A PET név arany színben a gép hátoldalán is feltűnik. És vegyük észre, hogy a cérnafékező is szokatlan. Az eddig ismert egyetlen példány 695 US\$ áron¹⁸ cserélt gazdát.

PET-Singer 20 klón

Fotó: Larry & Carole Meekers

Peter Pan

Van egy ideológiájában is más klón, és ez az egyedi másolat. Bemutatok egy ilyen gépet is. A konstrukció

¹² Jurek Aurél későbbi műegyetemi professzor testvére

¹³ <http://www.singersewinginfo.co.uk/toys/lead/>

¹⁴ The Cinemaker Company Limited, Nottingham, Anglia gyártmánya

¹⁵ A mintegy tízféle Vulcan játékvarrógép egyik típusa

¹⁶

http://www.antiquibuyer.com/All_Archives/SEW_ARCHIVE/ci-toy-INTL.htm

¹⁷ A figura a mai napig népszerű, annyira, hogy szobrokat is emeltek emlékére.

¹⁸ http://www.antiquibuyer.com/All_Archives/SEW_ARCHIVE/ci-toy-INTL.htm

azonos a „Singer 20”-szal, a dizájn egy kicsit más, a méret pedig az eredeti játékvarrógép harmada. Ebből egyetlen egy született mindeddig¹⁹, ami a láncöltésű varrógépek területén a mai napig vezetné a legkisebb működőképes varrógépek világversenyét, feltéve, ha lenne ilyen verseny. 2000-ben készült Magyarországon²⁰ azzal a céllal, hogy az ISMACS²¹ Lowell USA konferenciáján 2001-ben, a Singer fennállásának 150 éves évfordulóján kellőképpen reprezentálja a magyar kézműipart. A dizájnbeli eltérés csak annyi, hogy a gép kézikerek mintázata nem a szokásos hétbordás megoldás, hanem a korai Howe-varrógépek mintázatát követi. Ezzel emlékeztettünk azért arra, hogy Singer Howe munkásságán keresztül juthatott a csúcsra. A kis gép időközben eljutott Oszakába, a JIAM világkiállításra, és számos hazai múzeumi kiállításon is szerepelt.

És végül ejtsünk néhány szót azokról a gépekről amelyek a kissé engedékeny „klón” fogalmán túlno­ve inkább az „átverés” kategóriáját képezik. Míg az előbbi egy felhasznált ötletből kiindulva, valós piaci igényeket kielégítésére megpróbál tisztos minőséget adni, addig az utóbbi – bár kimondatlanul –, de rásegít az ügyeskedők átverési igyekezetére. Ezek a gépek óriási mennyiségben gyártott, hitvány minőségű, elképesztően olcsó darabok, amelyeket változatlan formában antik gépként próbál-

nak továbbértékesíteni, vagy „felturbózzák” őket „korabeli” feliratokkal és így teszik ugyanezt. Miután érvény-

*Singer 20MIN, Nr. 001–
A legkisebb működőképes varrógép*

ben lévő szabadalom, védjegyjogtalom nem áll fenn rájuk, a gyártó törvényesen jár el. Más kérdés, hogy a továbbértékesítési láncban a megtévesztésnek ez szabad teret enged. A szerencse csak az, hogy hamar felismerhetők, ha valaki kicsit hozzáolvas a témához.

¹⁹ Valójában négy darab készült, közülük három bronz egy pedig ezüst öntvényű. Az első bronz darab és az ezüst gép a szerző gyűjteményben, egy bronz példány Heisz Ádám tulajdonában, a negyedik Joachim Schurig német gyűjtő tulajdonában van.

²⁰ Tóth György és Heisz Ádám munkája

²¹ International Sewing Machine Collectors' Society

